

*Спеціалізованій вченій раді ДФ 08.727.037
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, пр. Гагаріна, 26*

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Кучука Андрія Миколайовича на дисертацію Лук'яненко Тетяни Володимирівни «Теоретико-правова характеристика права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Актуальність обраної теми дисертації. Теоретико-правове дослідження права дитини на захист від усіх форм насильства має для України принципове значення, адже забезпечення прав дитини, створення сприятливих умов для її надійного захисту від будь-яких форм насильства та експлуатації, визначають загальний рівень забезпечення конституційного права громадян на вільний розвиток своєї особистості, гарантований міжнародними угодами та Конституцією України. Через турботу про дитину, захист її особистості від усіх форм насильства сучасне українське суспільство може визначити ступінь ефективності у діяльності органів публічної влади та органів місцевого самоврядування, посадових осіб, політичних партій та інших суб'єктів публічного права. Сама сфера захисту прав дитини потребує комплексного правового регулювання, яке в передових державах світу здійснюється за допомогою різноманітних правових засобів, здатного забезпечити баланс інтересів особистості, суспільства і держави. Аналізуючи науковий рівень опрацювання цих питань у вітчизняній правовій науці, можна казати про те, що в Україні залишається багато невирішених питань у правовому регулюванні права дитини на захист від усіх форм насильства, потребує комплексного і системного підходу визначення теоретичних основ реалізації права дитини на захист від усіх форм насильства, правового аналізу політики попередження насильства щодо дітей в Україні.

Теоретико-правове дослідження права дитини на захист від усіх форм насильства має і вагомий соціальний аспект. Серйозні проблеми в основних сферах життєдіяльності дітей стають предметом особливої уваги з боку державних органів, громадянського суспільства, особливо зважаючи на взяті Україною зобов'язання приділяти першорядну увагу правам дітей, їх захисту і розвитку. На практиці виявляється, що у багатьох випадках Україна не в змозі ефективно виконувати це завдання, а порушення прав дітей набувають загрозливих масштабів. Все це говорить про особливу актуальність проблем, пов'язаних із положенням дітей у суспільстві, необхідність вироблення ефективних механізмів подолання насильства щодо дітей із залученням ресурсів держави та громадянського суспільства.

Необхідно зазначити, що питання захисту прав дитини достатньо часто ставали об'єктом ґрунтовних досліджень, про що свідчить велика кількість авторів та їх робіт з різних галузей національного права, згаданих дисертанткою при визначенні актуальності та стану наукової розробки обраної теми. Водночас, поза увагою науковців залишилася проблематика регулювання правовідносин у сфері реалізації права дитини на захист від усіх форм насильства, зокрема питання визначення змісту та структури права дитини на захист від усіх форм насильства, систематизації суб'єктів публічної влади, які покликані забезпечувати це право, визначення особливостей державної політики протидії насильству щодо дітей. Обрання права на захист від усіх форм насильства в якості об'єкту наукових досліджень обумовлено, як вірно зауважується дисертанткою, необхідністю всебічного та комплексного теоретико-правового дослідження проблеми прав дитини та їх захисту в сучасній юридичній науці, аналізу їх законодавчого закріплення, визначення ролі складових елементів механізму захисту прав дитини як інструментів зміцнення її правового статусу і вироблення наукових і практичних рекомендацій щодо підвищення в нових суспільних умовах ефективності забезпечення права на захист від усіх форм насильства в Україні як основи майбутнього покоління (с. 37 дис.).

Отже, необхідність у створенні, оновленні та збагаченні правового фундаменту розвитку громадянського суспільства в Україні, в якому мають

визнаватися та забезпечуватися права дитини на захист від усіх форм насильства, і відсутність сучасних комплексних напрацювань у галузі теорії права щодо регулювання правовідносин в цій сфері, визначають актуальність і наукову та практичну значимість дослідження Лук'яненко Т.В.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до загальноуніверситетської теми наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Теоретико-методологічні та прикладні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (реєстраційний номер 0118U100436). Обрана тема дослідження пов'язана із виконанням Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453, та Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 (§ 18). Положення дисертації відповідають Примірному переліку та опису предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право», затвердженому Наказом МОН № 1477 від 28.12.2018 р.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Мета дослідження, сформульована Лук'яненко Т.В. як здійснення теоретико-правового і теоретико-методологічного аналізу права дитини на захист від усіх форм насильства та розробка науково-обґрунтованих пропозицій для удосконалення його правового регулювання і забезпечення, відповідає темі дослідження та дозволяє розкрити усі аспекти обраної для наукового пошуку сфери суспільних відносин. Достовірність наукових положень дисертації досягнута авторкою за рахунок комплексного використання необхідної сукупності методів теорії пізнання, серед яких слід відзначити вдале застосування методу систематизації, на якому побудовано підрозділи 3.2, 3.3. В процесі дослідження дисертанткою опрацьовано широке коло літературних джерел комплексного та монографічного характеру, автори яких є фахівцями у галузі загальної теорії права, публічного права та інших юридичних наук, враховано досвід практичної

діяльності органів публічної влади щодо застосування правових засобів при врегулюванні правовідносин за участі неповнолітніх, відповідне міжнародне і національне законодавство та практика його реалізації. Крім цього, в роботі використані наукові праці відомих зарубіжних дослідників в галузі права, інших галузевих правових наук, завдяки чому авторка послідовно, системно і комплексно проаналізувала важливі теоретичні питання, що розкривають поняття, систему та зміст права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні.

Особливу цінність роботи, з цієї точки зору, надала приділена авторкою значна увага аналізу нормативно-правової бази, яка визначає зміст та теоретико-правовий характер права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні. Додаткової наукової ваги дисертаційній роботі придає здійснений авторкою аналіз практики органів публічної влади окремих зарубіжних країн (переважно країн Європейського Союзу) щодо правового регулювання права дитини на захист від усіх форм насильства та застосування цього досвіду в Україні. З огляду на це, можна констатувати, що достовірність отриманих результатів і обґрунтованість сформульованих пропозицій визначаються вірно обраним методологічним підходом до проведеного дослідження, об'ємним та всебічним використанням наукового та емпіричного матеріалу. Обґрунтованості отриманих результатів сприяла вдало обрана структура роботи та логічний і послідовний спосіб викладення відповідних положень.

Наукова новизна одержаних результатів. Оцінюючи новизну одержаних результатів, слід зауважити, що вона визначається, насамперед тим, що в межах єдиного комплексного дослідження, однією із перших у вітчизняній теоретико-правовій науці, зроблена спроба дослідити право дитини на захист від усіх форм насильства в Україні із використанням сучасних методів пізнання, з урахуванням вітчизняної та зарубіжної практики забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства, новітніх досягнень правової науки (с. 23 дис.). У межах виконаної теми авторкою науково обґрунтовано та визначено поняття права дитини на захист від усіх форм насильства, досліджено право дитини на захист від усіх форм насильства з найбільш повним урахуванням його теоретико-правових,

методологічних та практичних особливостей, визначено основні сучасні наукові аспекти у сфері забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні та перспективні напрями подальшого дослідження права дитини на захист від усіх форм насильства у межах комплексного міжгалузевого інституту прав людини; право дитини на захист від усіх форм насильства досліджено авторкою як багаторівневу правову конструкцію, що складається з наступних головних елементів: 1) правові джерела права дитини на захист від усіх форм насильства; 2) державно-правовий механізм забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства; 3) методи пізнання та тлумачення права дитини на захист від усіх форм насильства (с. 24 дис.).

У процесі дослідження авторці вдалося досягти поставленої мети, яка набула конкретизований та деталізований вигляд у вирішенні основних завдань, що сформульовані та відображені у вступі дисертації. Слід зауважити, що дисертаційна робота Лук'яненко Т.В. має практичне значення, що підтверджується впровадженням отриманих результатів в практичну діяльність органів публічної влади, зокрема служби у справах дітей Дніпропетровської обласної державної адміністрації (с. 27 дис.).

Позитивної оцінки заслуговує спроба дисертантки розробити предметний понятійний апарат, що дозволяє збагатити теоретичний арсенал такого багатогранного явища, як права дитини, з'ясувати конкретні практичні форми діяльності органів публічної влади та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні.

Авторкою надається визначення права дитини на захист від усіх форм насильства як закріпленій в міжнародному та національному праві правовий статус дитини, комплекс її можливостей та зобов'язань держави із попередження і припинення будь-яких форм насильства у різних місцях та за різними обставинами для забезпечення нормального життя та гармонійного розвитку дитини (с. 67 дис.). Важливим здобутком дослідження є визначення юридичної структури насильницьких дій, що вчиняються щодо дитини: 1) форми (види) насильства: а) фізичне насильство; б) психологічне насильство; в) сексуальне насильство;

г) економічне насильство; д) інформаційне насильство, та 2) місце та обставини застосування насильницьких дій: а) навчальні заклади; б) родини; в) організовані робочі місця; г) громади; д) воєнні дії та збройні конфлікти (с. 87 дис.).

Особливе місце в дисертаційній роботі займає ряд положень, які стосуються правових засобів регулювання правовідносин у сфері забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні, і пов'язані із необхідністю змін у системі суб'єктів публічної влади. З цього приводу, авторкою пропонується реалізувати такі заходи: 1) перепідпорядкування Радника – уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Кабінету Міністрів України, розширення його компетенції, зокрема наділення функціями незалежного експерту з розслідування актів сексуального насильства щодо дітей; 2) створення в структурі Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин підкомітету з питань захисту прав дітей (с. 173 дис.). Положення дисертаційної роботи органічно переплітаються зі статистичними даними та практичними прикладами із врегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні, що дозволило більш глибоко розкрити предмет дослідження.

Однією з важливих тез, озвучених дисертанткою, є розвинуті наукові погляди щодо визначення меж впливу держави на забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства у межах існування однієї з метадоктрин – патерналістської, протекціоністської, автономістської або субсидіарної. Слушно зауважується, що забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні ефективно при оперативному реагуванні та припиненні насильницьких дій органами публічної влади, створенні міцної системи профілактики насильства, що вказує на переваги патерналістської доктрини (с. 202 дис.). Важливим елементом в цьому процесі виступає правовий статус дитини у його широкому значенні, включаючи, окрім прав, свобод та обов'язків, ще і принципи правового статусу, гарантії, правоздатність, дієздатність тощо (с. 66-67 дис.). Крім цього, до ключових позицій

роботи можна віднести намагання дослідити кращі міжнародні практики попередження насильства щодо дітей, у зв'язку із чим правове регулювання права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні запропоновано оптимізувати за такими напрямками: 1) прийняти окремий закон про права дитини, включаючи передбачене міжнародними угодами право на захист від усіх форм насильства; 2) доповнити Сімейний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про освіту» положеннями, які впроваджують таку форму насильства, як інформаційне насильство, а також підвищують рівень суб'єктності дитини у правовідносинах, пов'язаних із її захистом від усіх форм насильства; 3) закріпити на законодавчому рівні правовий статус Уповноваженого з прав дитини, як це відбувається в окремих зарубіжних країнах, а також запровадити інститут Уповноваженого з прав дитини на місцях (с. 206-207 дис.).

Дисертація містить ряд інших напрацювань теоретичного та практичного характеру, які є своєчасними і можуть бути використані вченими та практичними працівниками в роботі, спрямованій на подальший розвиток та вдосконалення діяльності органів публічної влади та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні.

Наукова і практична цінність дисертації полягає у тому, що сформульовані у дослідженні теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у правотворчій діяльності, сфері правозастосування, науково-дослідницькій діяльності та навчальному процесі. У науково-дослідній сфері – для подальшого вивчення проблематики права дитини від усіх форм насильства в Україні та вдосконалення механізмів його забезпечення; у нормотворчій діяльності держави – як теоретичний матеріал для визначення загальних закономірностей при підготовці й прийнятті нормативно-правових актів, що регулюють право дитини на захист від усіх форм насильства в Україні; у сфері правозастосування – у практичній діяльності органів публічної влади, зокрема під час забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні; у навчально-методичному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників, розробці навчальних програм та методичних рекомендацій, а також при викладанні таких навчальних дисциплін як

«Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права», «Теорія та практика правозастосування», «Міжнародний захист прав людини», «Практика Європейського суду з прав людини» тощо; в інформаційно-аналітичній сфері – для розповсюдження інформації про право дитини на захист від усіх форм насильства в Україні серед учених, посадових осіб органів державної влади, представників громадянського суспільства тощо.

Висунуті та обґрунтовані дисертанткою положення і рекомендації мають значну наукову цінність, оскільки в дисертації вирішено важливу проблему, що має суттєве значення для науки теорії держави і права. Вирішення цієї проблеми супроводжувалося високою культурою роботи з відповідними джерелами, застосуванням наукового стилю, толерантністю у полеміці з іншими науковцями, які працюють у сфері теорії держави і права.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових фахових виданнях. Заслуговує уваги та позитивно впливає на оцінку дисертаційної роботи належний рівень апробації її результатів. Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в результаті проведеного дослідження, мають теоретичне та практичне значення та достатньо повно викладені в опублікованих працях дисертантки, відповідно до чинних вимог. Основні теоретичні положення і висновки дослідження відображено у 13 наукових працях, з яких: 4 – статті у наукових фахових виданнях України, 1 – стаття в зарубіжному виданні, 8 – матеріали конференцій. Анотація відповідає змісту дисертації та повністю відображає основні її положення і результати дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. У цілому, позитивно оцінюючи дисертацію Лук'яненко Т.В., необхідно також звернути увагу і на окремі недоліки роботи:

1. Так, авторкою при дослідженні юридичної структури насильницьких дій, що вчиняються щодо дитини, серед місць застосування насильницьких дій визначаються громади (с. 88 дис.). При цьому наголошується, що у вітчизняній правовій науці, на відміну від робіт, присвячених вирішенню проблеми подолання насильства в сім'ї, проблемам насильству щодо дітей у громадах приділяється

недостатньо уваги. З цього приводу хотілось би побачити в дисертації більш ґрунтовну позицію авторки, що значно збагатило би висновки відносно юридичної структури насильницьких дій щодо дитини.

2. Враховуючи предмет дослідження, зокрема регулювання правовідносин, що можуть призвести до вирішення конкретних спорів між їх суб'єктами у судовому порядку, хотілось би, щоб окремі висновки дисертаційної роботи спиралися і на судові рішення у справах про порушення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні. Наприклад, дисертанткою розглядається можливість звернення дитини за захистом до судового органу (с. 140-144 дис.), однак вітчизняна судова практика з цих питань, переважно, залишилася поза уваги.

3. Дисертанткою недостатньо досліджені особливості застосування органами публічної влади елементів адміністративної та інших видів відповідальності за порушення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні.

4. При формулюванні понять, які відносяться до обраного напрямку дослідження, авторкою застосовується така категорія, як захист від усіх форм насильства під яким авторка пропонує розуміти комплексну систему заходів, що включає судовий захист, законодавчі, економічні, організаційно-технічні і інші засоби і заходи, що реалізуються державними органами, а також самозахист (с. 67 дис.). Водночас зміст цих заходів, зокрема організаційно-технічних заходів, не розкрито.

5. Авторкою в роботі розглядається міжнародний контрольний механізм забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні як діяльність міжнародних органів, що здійснюється на основі міжнародних договорів і полягає у перевірці відповідності дій нашої держави прийнятим на себе зобов'язанням з метою повного та неухильного забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства. При цьому наголошується, що найбільш дієвим контрольним механізмом щодо попередження насильства щодо дітей є діяльність Комітету ООН з прав дитини у сукупності із процедурою повідомлень (с. 151 дис.). Водночас оминаються увагою інші міжнародні органи, які також мають відношення до процедур попередження насильства щодо дітей.

Однак, висловлені зауваження не перешкоджають позитивному ставленню до виконаної Лук'яненко Т.В. науково-дослідницької роботи та містять дискусійний характер, а здійснений дисертанткою творчий пошук заслуговує на повагу і підтримку.

Висновок. Рецензована дисертація містить раніше незахищені наукові положення та отримані особисто авторкою нові науково обґрунтовані результати у сфері теоретико-правової науки, які у сукупності вирішують важливе науково-прикладне завдання. Дисертація має відповідну наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку теорії держава і права та національного законодавства. Результати дослідження можуть бути використані у законотворчій діяльності, а також у науково-дослідній роботі та навчальному процесі.

Зміст дисертації Лук'яненко Тетяни Володимирівни «Теоретико-правова характеристика права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні» відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року, а її автор – Лук'яненко Тетяни Володимирівни – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент
професор кафедри права та методики
викладання правознавства
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка,
доктор юридичних наук, професор

Андрій КУЧУК

